

בלעדייך אני לא שווה

סיפורי משפחה רב דורית
משואה לתקומה
ודברי הערכה לספר

מאת:

אסתר ח"ג ויתקון

סיפורי משפחה רב דורית

[מתוך הספר]

גורלה של שמלה

כשבוע לפני ראש השנה הגיעה סבתא חיה-גולדה לביקור החצי שנתי שלה אצל משפחת בתה, לאה, אם אבי וסבתי.

החשכה כבר ירדה וכולם הסבו לארוחת ערב, ואז נשמעה נקישה קלה בדלת ואחריה נקישה חלשה נוספת.

"אני אפתח", אמרה חנה, הנכדה הגדולה של סבתא, וקמה אל הדלת. בפתח עמדה אישה צנומה וגבוהה במטפחת ראש לבנה.

"ערב טוב, יהודים טובים", אמרה והושיטה כף יד ארוכה וצרה, מפושקת אצבעות. "שהקדוש ברוך הוא יברך אתכם בבריאות ובפרנסה טובה", אמרה בקול רם.

חנה הפנתה אל הקבצנית את גבה ופנתה לאמה לאה, כדי לשאול כמה ומה לתת לה.

"למה את לא מכניסה את האישה הטובה הביתה?" שמעה חנה את קולה של סבתא שקמה מהכורסה שליד השולחן וניגשה אל הדלת. "בואי, היכנסי, אישה טובה", אמרה לקבצנית והצביעה אל פנים חדר האוכל. אישה נשקה למזוזה, נכנסה בהיסוס ועמדה ליד סבתא כמבקשת ממנה חסות. סבתא הייתה אישה נמוכה וצנומה, אבל הקרינה ביטחון רב.

"מה את מעדיפה, בגד או כסף?" שאלה את הקבצנית.

"מה שתחליטי", ענתה.

כולם הסתכלו על סבתא. בתה, גבוהה ורחבת כתפיים, עמדה בצד ושתקה.

"בואי איתי", פקדה סבתא, וכולם הלכו אחריה לחדר השינה של בתה לאה וחתנה אברהם. היא פתחה שם בתנופה את דלת ארון העץ הגדול, העבירה את ידה על הבגדים בזה אחר זה, עד ששלפה מתוך הארון שמלה.

"זה בשבילך. נכון יפה מאוד?" אמרה והושיטה אותה לאישה הענייה.

קריאת הפתעה נמלטה מפיה של לאה, שמיד הניחה את כף ידה על פיה. שמחה ראה איך נמשיה של אמו החווירו. זו שמלת החג של אמא, חשב.

דממה השתררה בחדר כשהקבצנית לקחה את השמלה, השתאות עמוקה על פניה. בידיה עשתה תנועה כמבקשת להחזיר את השמלה לסבתא, אך התחרטה והשאירה את השמלה קרוב לגופה, והרעיפה על סבתא ועל לאה בתה ברכות חמות. "את מלאך", מלמלה, והצמידה את השמלה לליבה. אמכור את השמלה בכסף טוב ואוכל לשלם למלמד, כדי שגם שלמה שלי ילמד תורה, אמרה בלחש.

לפני שסגרה את דלת הבית מאחוריה, הסתובבה, בירכה שוב את כולם, נשקה למזוזה ומיהרה לסגור את הדלת, כאילו חששה שמישהו יתחרט ויקרא לה להחזיר את השמלה.

הנמשים על פני לאה נותרו חיוורים. שמחה תהה בליבו אם היא כועסת על סבתא על שנתנה לענייה את שמלת הקטיפה שלה, שהרי פנינים אמיתיות מקשטות אותה. היא נראתה כמלכה

בשמלה זאת. פני לאה נשארו חתומות ולא הסגירו את רחשי ליבה. בואו נשתה תה עם לימון ונאכל מעוגת האגוזים שאפיתי היום. הכריזה סבתא חיה-גולדה חגיגית, כשמצב רוחה מרומם מאוד. הכול הוגש במהירות כבקשתה. מסביב שררה עדיין שתיקה, ונדמה היה שכולם מתאבלים על אובדן השמלה המרהיבה. אברהם, בעלה של לאה, לקח את כינורו האהוב וניגן ברוך נעימה חסידית שעטפה את הנשמה במתיקות וערגה.

חסיד אומות העולם

מספר אבי

אחרי חג סוכות ירד גשם. הצבא הגרמני שגירש אותנו מן העיירה בעשרים בספטמבר, התקדם לכיוון רוסיה. עזבנו את העיירה היהודית שאירחה אותנו בדאגה ובמסירות במשך חג הסוכות. האדמה הייתה בוצית, התקדמנו בקושי, וגם הסוס והעגלה התנהלו בקושי רב. סבתא חיה-גולדה ישבה על העגלה עטופה במעיל פרווה, מטפחת צמר על ראשה, ובידיה סידור תפילה. לרגע לא הפסיקה למלמל פסוקי תפילה. למזלנו הגשם היה עדין, ולקראת הערב הגענו לחווה מבודדת של גויים. את פנינו קיבלו נביחות כלבים רמות. אבא ואמא חששו לבקש מחסה ללילה מגויים, אבל סבתא חיה-גולדה טענה בתקיפות שנבקש מחסה מהגוי, וה' יעזור. דפקנו על השער ואחרי כמה דקות יצא גוי מבוגר גדול מידות, הסתכל בנו בעין בוחנת, והזמין אותנו להיכנס לחצרו. הוא הוביל אותנו לאורוה, פרש שקים על הרצפה ואמר שפה אנחנו יכולים להתמקם ללילה. הוא התנצל שאין מקום בביתו לעשרה אנשים. לאחר מכן יצא וחזר אחרי כחצי שעה עם דלי גדול מלא תפוחי אדמה מבושלים ומהבילים, שהוא או אשתו בישלו למעננו כדי שיהיה לנו מה לאכול. לפי החזות החיצונית שלנו הוא הבין שאנו יהודים דתיים, ולכן דאג לבשל את התפוחי אדמה בדלי ולא בסיר, "כי אם יבשל בסיר לא נסכים לאכול", אמרה סבתא. גוי צדיק, יירש גן עדן. שבענו והודנו לו מאוד. "תודו לאלוהים", אמר, "מקווה שישמור עליכם." אחי הגדול יוסל אמר בידיש כדי שהגוי לא יבין: "היה לנו מזל לפגוש גוי טוב". סבתא נזפה בו: "זה לא מזל, זה מהשגחה העליונה!" ישנו טוב באותו לילה, שבעים ויבשים. מצד שני אולי לא כל כך טוב, כי שמעתי את אבי נאנח במלמלו, "מה יהיה גורלן של אמא ואסתר..." צביטת צער התגנבה לליבי. דודה אסתר אהבה אותי ואני אותה. לא היו לה ילדים. לעיתים קרובות הייתה משבחת אותי על קולי היפה והמרגש כששרנו זמירות ליל שבת. בבואי לבקרה

הייתה מעניקה לי סכום כסף על מנת שאקנה לעצמי משהו, ומבקשת שאלך כי היא מוכרחה להתרכז בתפירת השמלה שהזמינה אחת השכנות.

אסתר לא עזבה עם כל היהודים את העיירה כפי שדרשו הגרמנים תוך איום בעונש מוות. היא נשארה ליד סבתי מרים, אמה החולה וכבדת המשקל שלא יכלה לרדת מן המיטה. בעלה של אסתר רצה להישאר איתה, אך היא גערה בו שיצא עם כולם, אחרת יהרגוהו. הוא יצא עם כולם והגיע כעבור שנה עם משפחתנו ליערות הטייגה בסביר, למחנה עבודה לכריתת עצים.

בגדינו התייבשו מן החמימות ששררה באורווה מחום גופם של הסוסים, ונרדמתי במתיקות עד הבוקר.

למוחרת, אחרי תפילת שחרית, ניגש הגוי אלינו והציע לנו חלב טרי שחלב מפרתו לפני דקות, באותו הדלי שבישל בו תפוחי אדמה, והפעם הדלי היה מלא עד גדותיו בחלב.

"שתו, ייתן לכם כוח להמשך הדרך..." אמר.

"אם אתם זקוקים לחלב, אעזור לך לחלוב למענך חלב", הצעתי לו.

"לא, אין צורך, האל העניק לי כוח ואני שונא להתפנק".

החלב החמים והריחני השכיח ממני לרגעים את המראה הקשה שליווה אותי מאז נכנסו הגרמנים בצעקות "שנל, שנל" לביתנו.

אחותי חנה העזה לטעון שלא נוכל לארוז תוך חצי שעה את החבילות ולעזוב את ביתנו, והגרמני הכה בכת הרובה בפניה של חנה, שהתנפחו והכחילו.

לפני שהמשכנו הלאה צפונה, נכנסתי לאורווה להיפרד מן הסוסים. החלקתי את כף ידי על עור גופם שהרטיט. הם הניעו בראשם, כאילו משמיעים צליל קצר שאומר "לך לשלום".

יצאנו לדרך. הגוי ליווה אותנו עד השער וגם נביחות כלביו.

בעודו סוגר את השער אחרינו אמר: "ישמרכם האלוהים". ממרחק שמענו הדי פגזים של הצבא הגרמני והרוסי שהתקדמו זה מול זה.

סבתי ישבה על העגלה ומלמלה מזמורי תהילים. חסידה לבנה חלפה מעל ראשנו בטיסה נמוכה, פניה אל אפריקה, בורחת מהחורף המתקרב. הלואי שתעבור בשלום את אזור המלחמה... הצטערתי שכה מהר חלפה מעל ראשנו ונעלמה מעיני.

דודה אסתר ואמה מרים, סבתא רבה שלי, נרצחו בשואה בביתן...¹

¹. אבי קרא לי על שם סבתו חיה-גולדה, ועל שם דודתו האהובה אסתר. לכן יש לי שלושה שמות.

דברי הערכה לספר

נילי בורנשטיין, נורבגיה

אסתר יקרה, זה אתה ורק עתה סיימתי לקרוא את ספרך המופלא שנגע בי עמוקות ובהרבה נימים נסתרים בנפשי. אשריך אסתר שהיו לך אב ואם אוהבים כל כך כמו רבקה ושימחה, שנתנו לך מטובם ומחוכמתם ומאהבתם כל כך הרבה ובנפש כל כך חפצה. ואושרם הם, שזכו לבת כמוך, כה אוהבת, כה מכבדת וכה מסורה. אבלך העמוק אחרי מותם נוגע עמוק בליבי וכן געגועיך אליהם. אך אבל וגעגועים הם צד השני של האהבה. ואת אסתר, הקמת להם זיכרון מילולי חי, מצבה חיה, עשירה, מלאת רוך ואהבה ושימחת חיים בספרך היפה, שהם ממלאים אותו בחייהם וברוחם.

אני קוראת בספרך ציורים עולים בי לסיפורים המופלאים שלך. הציור למעלה "סבתא חיה - גולדה בסירה עם אליהו הנביא", לסיפור "אליהו הנביא עוזר שנית", הציור מתחת "בדרך אל הדוד אהרון" לסיפור "תחנת קמח ופאה גזורה" והשלישי "חלון הראווה של אמא חנה" לסיפור "מסובך להיות יפה". תודה אסתר על הסיפורים המופלאים המעוררים בי געגועים טמירים אל אבותיי ואמותיי בפולין הנשכחת.

נורית גוברין

ניכר שהספר כתוב מתוך אהבה רבה, מסירות גדולה ורגישות עצומה. ניכר המאמץ הגדול הנפשי שהושקע בו. כל ספר זיכרונות וסיפורים מסוג זה מוסיף עוד אבן פסיפס צבעונית ומרהיבה לתמונת הפסיפס הכוללת של ההיסטוריה של עם ישראל בדורות האחרונים. כל ספר מסוג זה חשוב לא רק לדור שעדיין זוכר, אלא בעיקר לדורות הבאים, שיוכלו לשחזר את מה שהיה, להבין מה שקרה, וללמוד מן העבר על ההווה והעתיד.

כל ספר מסוג זה חשוב לא רק למשפחה המצומצמת אלא גם לקהל הקוראים הרחב. תפקיד כזה ממלא גם ספרך כחלק מהזיכרון הלאומי ההיסטורי.

אבל, כדי שיוכל למלא תפקיד זה כראוי, לקורא המתעניין, ולא רק לבני המשפחה, חסר בו, לדעתי, ההקשר ההיסטורי הכללי והמשפחתי המפורט. היה צורך להוסיף נספחים, ובהם פרטים רבים על בני המשפחה, תחנות חייהם, מקומות ותאריכים מפורטים על המאורעות המסופרים, לרבות מפות גיאוגרפיות עם שמות המקומות הנזכרים, כדי שהקורא יוכל לדעת מי, מתי והיכן. היה צורך, לדעתי, להוסיף איור של אילן היוחסין של המשפחה, בשלושת הדורות האחרונים, עם השמות המלאים של כל אחד מבני המשפחה, תאריכים, מקומות לידה ופטירה, כדי שהכתוב יהיה ברור ומוחשי יותר.

נספחים אלה יכולים להיות ממוקמים בסוף הספר או בפתיחתו. בעזרתם יוכל הקורא לקבל מושג טוב יותר על מה שקרה, למי קרה, היכן ומתי קרה.

אפשר היה גם להוסיף פרטים אלה בכל פרק ופרק, כהערות שוליים, כדי שלא לפגום באופי הסיפורי-הלירי של המסופר. לדעתי, הפרטים הנ"ל חסרים, במיוחד למען הדורות הבאים.

ד"ר ארלט מינצר

משוררת ושחקנית

חן וחסד ואהבה מאפיינים את סיפוריך בספרך "בלעדייך אני שווה". סיפורים רבי קסם של "נפש מוארת ושמחה". מדי יום בשבוע החולף, ביליתי אתם בעונג רב.

לפעמים צחקתי וקרה גם שדמעתי כי נזכרתי באמי הטובה ובבני משפחתי האהובים שאינם. את נשמה מוארת ומאירה ואין פלא בכך כי את יציר של הוריך - רבקה ושמחה - וזה מה שיוצא מאותיות שמם - רבקה - קרבה רבה בה, שמחה חמה חשה.

ועל כן את מסוגלת "לקבל במאור פנים את כובד מטלות החיים".

מצא חן בעיני פירושו של אביך לעקדת יצחק, פירוש המעיד על נשמתו היפה. הקטע על התענוג שבקילוף ואכילת האשכולית הוא קטע מופתי - "חילוץ הטוב, שטמון בפלחי האשכולית בדרך איטית, פלח אחרי פלח, משבי הקליפות הדקות הצמודות לבשר... התגמול העסיסי המושג לאחר עמל... מחדד את ההנאה מעולמו של האל ואת הכרת הטוב. האשכולית ואכילתה היא סמל לעצמנו. אנו עמלים בהתמדה ובתשומת לב להסיר את הקליפות שדבקו בנו כדי לחשוף את הטוב הטמון בתוכנו, ואז נוכל לשמוח במתנת החיים ולשמח אחרים".

התרגשתי מאד מהברכה של סבך בהיותך בת עשר -
השתדלי להיות נעימת הליכות
בעלת מידות ואופי
אז תהיי חמודה ללא דופי
ובחיים - מאושרת ורבת הצלחות
מאת סבך יוסף הוכמן.

נפלא שברכתו התגשמה במלואה ואף למעלה מזה, באישיותך ובאורחות חייך. תודה על הזכות לקרוא בספרך "בלעדייך אני שווה".

ד"ר צדוק אלון

פילוסוף, סופר ומשורר

הייתי מתמצת את התרשמותי מספרך היפה בכך שחיי היוצרות הם בשני עולמות - בעולם המציאות ובעולם הספרות, כאשר לעיתים עולמות אלו מנוגדים וסותרים והדבר גורם למצוקה נפשית, אך לעיתים נוגעים עולמות אלו בליטוף האחד בשני, ואז - כמו במקרה שלך - היצירה נובעת כמו מים הנובעים מגן העדן במעין סוג של הרמוניה. ההתאחדות של שני העולמות הללו היא מקור לשפע הן של החיים במציאות והן של התנובה הספרותית (וקל להבין מדוע כי כל התאחדות מטבעה מניבה יצירה).

קראתי את הרשימות שבספר מתוך ראיית ההתאחדות בין העולם המציאותי לעולם הספרותי שבנפשך ונהייתי מאוד. הסיפורים האישיים הנוגעים ללב נוטים כביכול את הגוון היומני ומקבלים משמעות ספרותית - מה שמעצים את חווית הקריאה.

שרה אהרוני

בדברי ההקדמה מקדישה המחברת את ספרה להוריה האהובים שהלכו לעולמם בשנתיים האחרונות. לזכרם היא כותבת ביוגרפיה ספרותית רב דורית המתפרשת על פני מאה ועשרים שנה.

ספרה של ויתקון מציג פרק היסטורי במסלולם של היהודים בגולה, בשואה, ובהמשך בישראל. אלא שייחודו הוא בהזמנת הקורא לא רק אל המקום הגיאוגרפי ואל ההתרחשויות ההיסטוריות, כי אם גם אל סלון הבית ואל מרתפי הנפש של הדמויות.

הספר בנוי מסיפורים קצרים המושגתים על העובדות שאותן שמעה אסתר ועל האירועים שאותם חוותה. על הגרעין העובדתי בונה המחברת את הרובד הספרותי, ובאמצעותו נותנת ביטוי לפרי דמיונה, לסגנונה המיוחד, לדיאלוגים, להרהורים ולמחשבות, ויוצרת את האווירה המתאימה לאותם ימים, למשל כאשר כלי הרכב היו העגלות, היא מתארת את היצול, את האפסר ואת המושכות. הרובד הספרותי משלים את התמונה ולוקח את הקורא אל המקום, אל הזמן ואל הדמויות מעוררות ההזדהות.

הספר פותח בסיפורי ניסים ונפלאות המפיחים רוח של אגדה, כמו סיפורי הצלה של סבתא על ידי אליהו הנביא - משפט הצדק על היין, חציית הנהר במזג האוויר הסוער, כספו הנשכח של האורח או של אליהו

הנביא, ועוד. מסיפורי אלף לילה ולילה המופלאים האלה ממשיכה הזרימה, ונפרש הסיפור המשפחתי באופן כרונולוגי.

הספר מצטיין ברגישות רבה. בעיניים בוחנות, מעמיקות ראות, רגישות, אוהבות ומעריצות, מגוללת ויתקון את הסיפורים האנושיים, המקפלים בתוכם אוצר בלום של אהבה ושל משפחתיות, מטען של ערכים, אמונה בבורא עולם, טוב-לב, דאגה לזולת, נתינה וצדקה. בסיפורים גלומים חן וחסד ורחמים. יחד עם זאת, הם חושפים נקודות חולשה אנושיות, מה שמעניק לספר חותמת של אמינות. אין אדם החף מטעויות. והטעויות האנושיות הללו מתקבלות בהבנה ובסלחנות. הם גם אינם חוסכים בביקורת, כמו הביקורת הנוקבת כלפי יחסי השוטים אל העולים החדשים ממרוקו.

האהבה עוברת כחוט השני לאורך הספר. אהבת האדם, ההרמוניה המשפחתית, אהבת הסבתות, אהבת ההורים, אהבת הבת להוריה – אמה היא מקור לביטחון עצמי, זמירותיו וניגוניו של האב חודרים עמוק למערכת הדם שלה. גולת הכותרת היא האהבה בין אבא ואמא, הזוכה ליריעה רחבה והיא עתירה במחווות קטנות. הביטוי לאהבתם מופיע בשמו של הספר "בלעדייך אני שווה", משפט שאבא אמר לאמא ואמא אמרה לאבא. אסתר בחרה בכותרת "בלעדייך", שמתייחס לדברי האב לאם. בתרגום לשפה זרה, משפט זה מתאים לשני הצדדים גם יחד.

הכתיבה היא רגישה, רכה, יוצאת מעומק הלב בו טמונה אהבה עניקית וטמונים געגועים. בעמודים רבים שזורה לשון פיוטית: "הלילה הזה אני, ענף כרות מטיף שרף געגועים חונקים, שבכל הלילות גזעו של אבי חסון, מתכופף, כואב ומתוק." (עמ' 260) או: "מכמנים של חיבה נאגרים בתחתית הנפש ומזינים אותה לעתות משבר." (עמ' 176). מאכלי הבית של אבא ואמא זוכים לכותרת "מאכלי נפש ונשמה". על הגפילטעפיש של אבא היא כותבת "הללויה, כל לשון וחרך תאמר שירה..." (שם).

ויתקון מאמצת מחשבות פוזיטיביות. כשהשופר של אבא לא נמצא, היא אמנם מאוכזבת, אך מיד מתעודדת: "אולי יש מי שראוי יותר ממני להחזיק בשופר ולהשתמש בו בימים הנוראים." (273). והיא מסכמת את הפוזיטיביות שבהשקפת עולמה בווידיאו שכותרתו "הכרת הטוב": "המוטיב הפנימי העמוק ביותר שבי, שהוא גם מקור לאושרי, הוא הכרת הטוב, שמלווה אותי כל חיי מאז נעוריי, מאז שהתחלתי לחשוב על אלוהים... לאחר הסתלקות הוריי גיליתי מה רבה היתה תרומתם לאישיותי ולעולמי." והיא מפרטת את מכלול הערכים, הרגשות והתובנות שירשה מאמה: פרגון, אהבת הידע והשפה העברית, נדיבות, רגישות למילים ולאנשים, יושרה פנימית ועוד. ומאביה: תפילה, אמונה, יצירתיות, נתינה, צניעות ועוד.

כל אלה ועוד הם ארסנל היופי שמרכיב את אישיותה של היוצרת, ועל כך היא חבה להוריה וגומלת להם בכתיבת הספר הרגיש והאנושי המוקדש להם, ונוגע בנפש הקורא.